

Maria Teresa Lizisowa

Literackie przekodowanie tekstu prawnego w "Panu Tadeuszu"

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria 4,
21-34

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Maria Teresa Lizisowa

Literackie przekodowanie tekstu prawnego w *Panu Tadeuszu*

Współczesne teorie lingwistyczne skupiają się na modelu komunikacyjnym intencjonalnym, którego kluczową fazą jest odkodowanie znaczenia przy założeniu, że uzew-nętrzniiona w tekście myśl nadawcy wymaga każdorazowo wyboru odbiorcy. Odbiorca rozstrzyga, które ze znaczeń w niejednoznacznym z natury przekazie językowym było deklarowaną intencją komunikacyjną. Właściwe dekodowanie intencji decyduje bowiem o jakości komunikacji, szczególnie wówczas, gdy jej celem, poza przekazywaniem informacji, jest perlokucyjny akt oddziaływania na odbiorcę – tak istotny w dziele literackim.

Tekst *Pana Tadeusza* nie jest jednoznaczny. Umysł i erudycja poety ogarniały wiele planów myślowych, które w interpretacji odbiorcy dają możliwość wielokrotnego, a przy tym różnorodnego ich odczytywania¹. Tekst narzuca ograniczenia, wymaga specjalistycznych reguł interpretowania, wchodzenia w analizę kontekstu, odkrycia struktury globalnej organizacji tekstu (superstruktury) oraz globalnego tematu (makrostruktury) przy wielu wątkach, epizodach i dygresjach. Do czytelnika należy wyodrębnienie, rozwinięcie i zintegrowanie pojęć tworzących świat tekstu, a ukrytych głęboko pod warstwą powierzchniową².

Intertekstualne porównanie zjawisk komunikacyjnych określa się w lingwistyce tekstu terminami kompetencja tekstowa bądź kompetencja dyskursu. Podłożem tej kompetencji jest zdolność do odbioru zdarzeń komunikacyjnych w kręgu kulturowym nadawcy. Intertekstualność oznacza nawiązania międzytekstowe skupione na pojęciu pre-tekstu i intertekstu, czyli tekstu usytuowanego pomiędzy tekstami, a także na przywoływaniu innych tekstów w sposób mniej lub bardziej oczywisty i jednoznaczny³.

¹ Na hermetyczność *Pana Tadeusza* zwracano wielokrotnie uwagę. Szczególnie głęboką warstwę narracyjną odkrył Z. Kępiński w książce, *Mickiewicz hermetyczny*, Warszawa 1980, zob. też o interpretacji poematu według odmian języka, M. Zarębina, *Mickiewicz wśród prawników*, Kraków 1999: 19–20.

² Definicja pojęć “struktury globalne”, superstruktura i makrostruktura według A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998, s. 173–198.

³ O formach zapożyczeń międzytekstowych zob. W. Bolecki, *Pre-teksty i teksty. Z zagadnień związków międzytekstowych w literaturze polskiej XX wieku*, Warszawa 1991, zob. A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*,

W interpretacji Mickiewiczowskiego poematu proponuję wykorzystanie założeń romantycznej filozofii dziejów uprawianej przez autora⁴. Cel komunikacyjny tekstu chcę przedstawić w kontekście zabytków nieliterackich – prawnych i prawniczych – tematycznie korespondujących jednak z dziełem literackim w globalnych strukturach dyskursywnych i w modelu wybranego świata. Okaze się wówczas, że punkty odniesienia pomiędzy odległymi na pozór tekstami dobrze uzasadniają założenia artystyczne i ideowe *Pana Tadeusza*. Opis intertekstualnej interpretacji w kontekście prawodawstwa i praktyki prawniczej ma podejście hermeneutyczne⁵.

Według ogólnej metateorii hermeneutyki, która jest sztuką rozumienia i interpretacji w ramach ustalenia wspólnego kontekstu interpretacyjnego, badanie tekstu literackiego opieram na przekazie przepisów prawnych w Statutach Wielkiego Księstwa Litewskiego z XVI wieku (Statutach litewskich) i na przekazie tekstów prawniczych, opartych na praktyce sądów w księstwie birzańskim Radziwiłłów z XVI–XVIII wieku. Zakładam, że proces interpretacji rozciąga się pomiędzy intencją autora a intencją czytelnika. Recepcja tekstów prawnych w dziele Mickiewicza stanowi rodzaj autorskiej aktualizacji szesnastowiecznego ustawodawstwa litewskiego i opartej na nim praktyki sądowej w czasy powstania dzieła Mickiewicza.

Ciąg antycypacji nawiązujących, których kolejne elementy zbliżają się w naszym kierunku i pozwalają znaleźć płaszczyznę odniesienia w tak odległych tekstach, wyśnuwam z kontekstu myśli historiozoficznej Mickiewicza. W myśl teorii hermeneutycznej H.-G. Gadamera, którą pragnę tu przywołać:

Każdy dialog z cudzą myślą, prowadzony z intencją zrozumienia drugiego człowieka, jest sam w sobie rozmową nigdy nie mającą końca. Jest to prawdziwa rozmowa, w trakcie której usiłujemy odnaleźć “nasz” język – jako wspólny. [...] W rozmowie tej usiłuje-

s. 199 i 219–220. Zjawiska intertekstowości ujmowane tradycyjnie w badaniach nawiązań międzytekstowych w obrębie tekstów literackich, takie jak stylizacja, transformacje tekstów, pastisze, parodie, reminiscencje, cytaty czy trawestacje nie są przedmiotem niniejszej analizy.

⁴ W XIX wieku uczeni polscy (Józef Maria Hoene-Wroński, Józef Gołuchowski, Bronisław Trentowski, Karol Libelt, Józef Kremer i August hr. Cieszkowski) opracowali systemy metafizyczne nawiązujące do filozofii Immanauela Kanta, Friedricha W.J. Schellinga i Georga W. Hegla. Przyjmując personalistyczny, teistyczny i spirytualistyczny pogląd na świat, rozwinęli na podłożu uczucia i woli, z naciskiem na czynniki narodowe i społeczne, program kierowania przyszłymi losami narodów przez Kościół katolicki i naród polski. Do nich nawiązywali mistycy (Andrzej Towiański) i poeci (Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki i Zygmunt Krasinski) nadając metafizyce polskiej znaczenie mesjanistyczne. A. Mickiewicz cenił nade wszystko “prawdy żywe”, tj. te, które urzeczywistniają się w czynie, a których źródłem jest uczucie. Rolę sprawczą przypisywał czynnikowi moralnemu i wierzył w posłannictwo narodu polskiego przemienionego moralnie, zob. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 2, Warszawa 1970, s. 228–235).

⁵ W hermeneutyce wykorzystuje się zazwyczaj także tradycyjne metody humanistyczne genezy i rozwoju mowy w ujęciu historycznym, analizy funkcji elementów wypowiedzi w danym układzie według metod funkcjonalnych oraz strukturalne badanie zjawisk systemu języka, zob. A. Bronk, *Rozumienie, dzieje, język. Filozoficzna hermeneutyka H.-G. Gadamera*, Lublin 1998, s. 23–34.

my otworzyć się na partnera, tzn. dotrzeć do tej wspólnej sprawy, w której razem się znajdujemy⁶.

W intertekstowych badaniach hermeneutycznych chodzi o interpretację alegoryczną, polegającą na nadawaniu nowego znaczenia wyrażeniu autora, które dla czytelnika stało się obce z powodu odległości czasowej i przestrzennej, a które może on odtworzyć na podstawie innych źródeł historycznych. To znaczenie nie należy już do świata przedstawionego w tekście, lecz wywodzi się ze świata osoby interpretującej.

Tematowi literackiego przekodowania tekstu prawnego w *Panu Tadeuszu* poświęciłam książkę, w której nawiązałam do badań pod względem autentyczności wątków prawnych⁷ do studiów tekstologicznych o gatunkach literackich obecnych w poemacie i do tradycji kompozycyjnej⁸ oraz do badań o kształcie ideowym dzieła⁹. W nawiązaniu do niej przedstawię w ogólnym zarysie mechanizm przeniesienia w sferę fikcji literackiej autentycznych prawnych struktur globalnych: w super- i makrostrukturze oraz w systemie semiotycznym.

1. Superstruktury stanowią formę globalnej organizacji tekstu, swego rodzaju rusztowanie, na którym wspiera się konstrukcja tekstu. Jedność konstrukcyjna daje się rozpisać na części składowe poddane regułom kompozycji i posiadające więzy spójnościowe różne w zależności od gatunku tekstu

1.1. Tekst-wzorzec, czyli tekst Statutów, jest zbiorem wypowiedzi prawnych, pozaopisowych, dyrektywalnych i performatywnych. Stanowienie aktu normatywnego wiąże ustawodawcę i adresata w układzie społecznym władzy i podporządkowania. Jest nakazem obwarowanym warunkami ważności¹⁰. Nakazuje czynić w przyszłości to, co ustawodawca uważa za dobre z określonego punktu widzenia, a także zakazuje czynów, które uznaje za złe¹¹. Tekst ustawy składa się z przepisów prawnych ujętych w paragrafy i rozdziały, formułujących normy prawne. Dyrektywalnym wykładnikiem tekstu jest element powinności. Stanowi on jądro wypowiedzi prawnej w postaci formuły powinnościowej (Powinno być R), czyli dyspozycję normy. Dyspozycja, która jest właściwą normą, może być uzasadniona hipotezą

⁶ Zob. H.-G. Gadamer, *Philosophie in Selbstdarstellungen*, Bd. III, Hamburg 1977, s. 94; według przekładu A. Bronka, *Rozumienie, dzieje, język...* (motto).

⁷ O autentyczności wątków prawnych w *Panu Tadeuszu* pisali: P. Dąbkowski, *Uwagi prawne w "Panu Tadeuszu"*, "Gazeta Sądowa Warszawska" nr 4, 5, 6, 1899 [Przedruk w zbiorze: *Pokłosie z dwudziestu lat pracy naukowej zebrane 1897–1916*, Lwów 1917, s. 22–38; S. Estreicher, *Większy Pan Bóg niż pan Rymsza*, Kraków 1934 (odbitka z "Czasu"); S. Breyer, *Spór Horeszków z Soplicami. Studium z dziedziny problematyki prawnej "Pana Tadeusza"*, Warszawa 1955; M. Zarębina, *Tekst prawny wewnątrz tekstu artystycznego*, [w:] *Studia nad językiem Adama Mickiewicza. Materiały z konferencji zorganizowanej w Szczecinie (10-12 czerwca 1996 roku)*, pod red. M. Białoskórskiej i L. Mariak, Szczecin 1998, s. 11–24.

⁸ Zob. K. Wyka, *O formie prawdziwej Pana Tadeusza*, Warszawa 1955; tenże, "Pan Tadeusz". 1. *Studia o tekście*, 2. *Studia o poemacie*, Warszawa 1963.

⁹ Zob. S. Pigoń, *Sąd nad Polską w "Panu Tadeuszu"*, Kraków 1934.

¹⁰ Zob. charakterystyka wypowiedzi normatywnej: Z. Ziemiński, *Ujęcia modelowe*, [w:] Z. Ziemiński, M. Zieliński, *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzienia*, Warszawa 1992, s. 19.

¹¹ Por. aksjologiczne aspekty normy prawnej: Cz. Znamierowski, *Oceny i normy*, Warszawa 1957, s. 216.

w postaci zdania warunkowego (Jeżeli p...) oraz może wyrażać normatywne skutki nieziszczenia się dyspozycji i ocenę normatywną, czyli sankcję. Poza rozbudowaną normą w tekście prawnym mogą znaleźć się definicje lub parafrazycje używanych terminów, rady i pouczenia ustawodawcy, zwroty o obowiązywaniu norm i o mocy obowiązującej innych aktów normatywnych, sądy o zdarzeniach prawnych lub oceny norm¹². Dialogowość dyskursu prawnego jest asymetryczna, ponieważ wyłącznym nadawcą jest ustawodawca, który przyznaje uprawnienia i nakłada obowiązki na odbiorców. Tekst jest wyrazem przekazów słownych stanowczych, bezdyskusyjnych.

1.2. Funkcją tekstów prawnych, które w litewskiej praktyce sądowej w stosunku do ustawy statutowej stanowiły teksty wyższego stopnia (metateksty), było zdawanie sprawy ze stanów rzeczy w orzecznictwie sądowym z odwołaniem się do obowiązujących norm prawnych wyłożonych w Statutach. Przy zmianie stopnia tekstu zmieniał się charakter języka z prawnego na prawniczy, a więc na opisowy, argumentacyjny i interpretacyjny. Zmieniał się także układ nadawczo-odbiorczy, bowiem tekst prawno-sądowy jest dialogowy, wielogłosowy. Interpretacja ustawy w postępowaniu sądowym odbywa się według ustalonych reguł przez trzy podmioty prowadzące dialog: dwie strony sądowe i zespół sędziowski. W dialogowych aktach komunikacji językowej każdy z podmiotów staje się na przemian nadawcą i odbiorcą – arbitrem zaś w sprawie jest zespół sędziowski.

1.3. *Pan Tadeusz* w swej superstrukturze jest dziełem epickim. Podstawowe ruszowanie strukturalne opowiadania obejmuje typowe reguły narracyjne: 1) ekspozycję, tło, kulisy wprowadzające uczestników akcji i dające orientację w czasie i przestrzeni, 2) temat ujęty w fabułę, 3) treść składającą się z epizodów w różnych kombinacjach działań uczestników akcji, opisującą cele, wątki i epizody z przeszłości bohaterów, charakterystyki przedmiotów i zjawisk, wyjaśnianie niejasnych miejsc w fabule, itp., 4) rozwiązanie, które przedstawia stan rzeczy jako efekt działań wynikających z tematu¹³.

1.4. Przekodowanie tekstu prawnego na prawniczy w superstrukturze polega na odebraniu tekstowi prawnemu jego normatywnej funkcji kwalifikowania stanów rzeczy i na nadaniu mu funkcji reproduktywnej zdawania sprawy ze stanów rzeczy. W tym zbliża się poemat Mickiewicza do struktury tekstów prawnych. Dalsze przesunięcie – do tekstu artystycznego – odbywa się w obrębie gramatyki opowiadania i polega na rozbudowaniu podstawowego schematu wypowiedzi prawnej i prawniczej przez wprowadzenie pomiędzy znaczeniowo związane rdzenie normatywne, konieczne do zamknięcia logicznej całości normy, ciągów narracyjnych i dialogowych związanych z główną linią narracyjną oraz obejmujących dodatkowe informacje retardacyjne.

¹² Teoria normy prawnej jako wypowiedzi, zob. S. Grzybowski, *Wypowiedź normatywna i jej struktura formalna*, Kraków 1961.

¹³ Por. schematy opowiadania: A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 175–187; autorka wykorzystuje tu obszernie prace z dziedziny lingwistycznej teorii tekstu.

Mimo to główna linia narracyjna w *Panu Tadeuszu* przebiega wokół wątków sądowych (proces graniczny, skarga w procesie karnym o przechwałki, proces polubowny o charty, majątkowa umowa małżeńska) oraz epizodów potrącających o przebieg postępowań sądowych (np. proces Rymszy z dominikanami). Wiedza o postaciach działających narasta dzięki ich uczestnictwu w wydarzeniach fabularnych podpadających pod kwalifikację sądową – z tą tylko różnicą, że istnienie postaci literackich zależy od perspektywy narratora, który przypisuje im określone atrybuty, analizuje cechy ich charakteru, ingeruje w rzeczywistość psychiczną i indywidualizuje ich osobowość, podczas kiedy podmioty normy prawnej występują tylko jako potencjalni nosiciele modalności obowiązku i uprawnienia, a uczestnicy postępowania sądowego to konkretne osoby posiadające zdolność sądową, których interesu prawnego dotyczy proces.

Przekształcenie języka prawnego i związanie go z nowym literackim kontekstem wymagało przystosowania wypowiedzi normatywnej do wzorca literackości, a także na dostosowaniu semantycznym w zakresie nowej sytuacji komunikacyjnej, w której nadawcą przestaje być prawodawca, a staje się nim poeta, natomiast odbiorcą jest – zamiast potencjalnego adresata norm – konkretny czytelnik literatury pięknej. Tekst natomiast podlega adaptacji i transformacji jednego przekazu językowego w drugi.

Adaptacja polega na zmianie sposobu istnienia tekstu, już nie performatywnego i normatywnego, lecz konstytutywnego, oraz na zmianie typowego dla norm obiegu społecznego. Zmienia się także sposób percepcji, ponieważ usunięte zostały właściwości stylistyczne w strukturze powierzchniowej normy prawnej. Natomiast transformacja polega na odmiennym potraktowaniu normatywnego kodu gatunkowego, który jednak został zachowany w ciągach przekształceń semantycznych. Zachowane zostało bowiem prawne słownictwo i frazeologia oraz prawnicza kompozycja scen, a także prawniczy sposób rozwijania opowieści i powinnościowy charakter dialogizacji wypowiedzi¹⁴.

1.5. Ale czysto formalne przekodowanie nie czyni jeszcze tekstu dziełem literackim. Kazimierz Wyka przyjmował, że kształt poematu zawdzięcza się trzem „zwrotnikom estetycznym Mickiewicza”: liryzmowi, humorowi oraz kontrastowi poezji i prawdy. Na jego ostateczny kształt wpływają dwie konwencje literackie – klasycyzująca i romantyczna. Cechą romantycznego toku narracyjnego była całkowita swoboda kreatora epickiego jako wyłącznego twórcy lub wyłącznego komentatora wydarzeń i fabuły przy równoczesnym obowiązywaniu kryterium realizmu w reprezentowaniu postaci i sytuacji. Całkowicie przeciętna fabuła utworu nie jest traktowana na serio. Należy do warstwy poetyckiej i reprezentuje fikcję literacką. „Na serio” są postaci literackie – nawet wówczas, gdy poeta ocenia swoich bohaterów okiem humorysty, lecz jako realista psychologiczny dąży do wyrażenia prawdy o człowieku. W sferze ontologicznej koncepcji rzeczywistości i w świetle tekstu fabuła

¹⁴ Por. szerzej na temat transpozycji wątków zawartych w dokumentach prawno-sądowych w epopei Mickiewicza: M.T. Lizisowa, *Prawem sędzić czyli o języku Statutów litewskich w Panu Tadeuszu*, Kraków 1998, s. 92–105.

i przedstawienie postaci uzupełniają się wzajemnie, a wiedza o realnym świecie została wykorzystana tak, by uzyskana w dziele prawda zdawała się być rzeczywistością¹⁵.

Więź strukturalna dzieła, według K. Wyki, wynika z pozycji indywidualnego autora, którego obraz zgodnie z tradycją osiemnastowieczną zlewa się z funkcją rektora. Dyskurs wymaga obecności czytelnika–odbiorcy, z którym mówca–autor wyraźnie się utożsamia, albo zaciera się jego postać jako współtwórcy dzieła. Forma stylistyczna jest realizacją uprawnień przysługujących gospodarzowi poematu, którego obecność jako sprawcy i reżysera zaznacza się na trzech płaszczyznach:

1) w ekspresywnym przesunięciu we wzorce gatunkowym pewnych partii tekstu w sferę heroikomiczną, wyrażającym się w żartobliwej kpinie z fabularnego schematu, 2) w sięganiu po własne doświadczenia liryczne i wspomnienia autobiograficzne poprzez wyjście autora poza płaszczyznę środowiskową i fabularną dzieła, 3) w konstruowaniu czytelnika–odbiorcy, którym może być czytelnik–emigrant, czytelnik–szlachcic powiatowy i czytelnik–świadek ludowy, a do którego autor się zwraca lub w którego imieniu przemawia. Konsekwencją takiej koncepcji dzieła jest jego kształt językowy wyraźnie dyskursywny¹⁶.

Pan Tadeusz nie jest zatem przykładem wyłącznie utworu narracyjnego. Organizacja globalna tekstu zawiera wprawdzie typową dla narracji progresję tematyczną „Co się wtedy zdarzyło”. Przywołać tu można wszakże jako właściwy typ schematu superstrukturalnego praktyczną argumentację lub strukturę rozumowania, która polega na dopasowaniu schematu argumentacji logicznej uzasadniania twierdzeń („jeżeli p, to q”) do warunków języka normy prawnej. Taka struktura składa się z dwóch kategorii superstrukturalnych: z przesłanki oraz konkluzji, w której zawiera się informacja wnioskowana na podstawie informacji zawartych w przesłankach: „Jeżeli X ma do czegoś prawo, to Y powinien mu wykorzystanie tego prawa zapewnić”. Rozwarstwienie struktury argumentacyjnej, głównie w przesłankach, może zawierać, podobnie jak w schemacie narracyjnym, realistycznie zarysowane tło przybliżające bliższe okoliczności wnioskowania, wyłożenie problemu, intencji nadawcy, opis sytuacji, założenia nadawcy związane z prawdziwością faktów zakładanych przez odbiorcę w interpretacji, itp. Zachodzi wówczas swoista gra pomiędzy progresją tematyczną oraz progresją: „Czy tak to jest? I dlaczego?”, charakteryzującą teksty argumentacyjne. Można się w nich dopatrywać retorycznych związków z arystotelesowskim podziałem przestrzeni tekstowej w dramacie klasycznym czy

w mowie sądowej oraz z jednostkami architektoniki tekstu określanymi jako formy podawcze¹⁷. W globalnej organizacji dyskursu istnienie argumentacyjnych schematów superstrukturalnych jest – szczególnie w owej sferze heroikomicznej – wykorzystaniem wzorca dyskursu prawniczego.

¹⁵ Zob. K. Wyka, „*Pan Tadeusz*”. *Studia o teksście...*, s. 284 i n.

¹⁶ Zob. K. Wyka, *Studia o teksście*, Warszawa 1963, s. 339.

¹⁷ Zob. B. Wyderka, *Środki stylowe*, [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole 1955, s. 78–79; zob. też A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 179–183.

2. Makrostruktura jako drugi typ struktur globalnych reprezentuje tekstowe znaczenie tematu dyskursu, jego kwintesencji lub streszczenia w procesach budowania

i interpretacji tekstu. Podstawę interpretacji stanowi baza semantyczno-tematyczna, a więc abstrakcyjna struktura głęboka, która steruje strukturą powierzchniową i stanowi jakby logiczny plan tekstu¹⁸. Makrostruktura tekstu jest ujmowana jako swoistego rodzaju zagęszczenie tekstu do jego podstawowego przesłania (streszczenia). Przyjmując pojęcie makrostruktury, zakłada się także zjawiska mikro- w budowaniu i interpretacji tekstu. Przypisywanie znaczeń makrostrukturalnych następuje w związku z percypowaniem znaczeń wynikających ze stopniowego, linearnego rozwoju komunikatu, ale budowanie związków między segmentami tekstu odbywa się pod kontrolą domniemanych znaczeń globalnych. W budowaniu znaczeń makrostrukturalnych chodzi o wyabstrahowanie głównej linii semantycznej tekstu poprzez kolejne formułowanie tematu (*datum*) i tego, co się o temacie orzeka (*novum*)¹⁹, w celu budowania ostatecznej makrostruktury stanowiącej hipotezę na temat tego, o czym jest mowa w tekście. Procesy te są budowaniem podstawowej struktury pojęciowej tekstu i są faktycznie uruchamiane w interpretacji²⁰.

2.1. Tekst ustawy statutowej (III Statutu) Wielkiego Księstwa Litewskiego jest dwuczęściowy. Pierwsza część składa się z przywileju konfirmacyjnego, stanowiącego rodzaj wstępu wyjaśniającego motywy wydania aktu oraz wskazującego na cele, którym ma służyć. Do części wstępnych zalicza się także odezwy do króla i do stanów oraz przywileje na druk dla każdego z wydań. Druga część zawiera przepisy ustawy w czternastu rozdziałach, regulujące ustrój polityczny, sądownictwo, prawo rodzinne, cywilne i karne. Każdy z czternastu numerowanych rozdziałów dzieli się na artykuły kolejno numerowane w danym rozdziale i opatrzone tytułami. Te makrostrukturalne wykładniki orientacji w dyskursie służą łatwości wyszukiwania odpowiednich przepisów oraz spełniają wymóg precyzji wysłowienia. W segmentacji tekstu artykuły stanowią samodzielne jednostki tekstowe.

2.2. Protokoły posiedzeń sądów birżańskich, należące do gatunku tekstów praktyki orzeczniczej a zawierające protokoły rozpraw sądowych, zbliżone są do ustandaryzowanego języka tekstów prawnych, ale nie pojawiają się w nich jednostki redakcyjne takie jak rozdziały, artykuły czy paragrafy. Są mniej uschematyzowane, chociaż ich formalizacja jest daleko posunięta. Każde pismo rozpoczyna się od daty w nagłówku, a kończy się informacją o miejscu wraz z powtórzoną datą spisania relacji z procesu. Kolejne segmenty tekstu zawierają informację o osobie sędziego, o stronach procesu i o przedmiocie sprawy. Dalej jest szczegółowy, często bardzo obszerny, opis postępowania sądowego, niekiedy wprowadzany w punktach. Pismo

¹⁸ Por. A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 29 i cytowana tam literatura.

¹⁹ Terminy *datum* i *novum* wg: V. Mathesius, *Eeština a obecný jazykopyt*, Praha 1947. Por. o redundancji tekstu spójnego R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław 1974, s. 255.

²⁰ Zob. A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 188–195.

kończy się sentencją wyroku z zapisem o zastosowanej karze wraz z powołaniem się na konkretne artykuły obowiązujących dokumentów prawnych²¹.

2.3. Tekst literacki *Pana Tadeusza* składa się z dwunastu zatytułowanych *Ksiąg*, w których funkcję kontrolną znaczeń makrostrukturalnych, zapowiadających segmenty tekstu, spełniają dyspozycje treści zamieszczone na początku każdej *Księgi*. Treść dzieła rozpoczyna się (jak w tekście prawniczym) przedstawieniem gospodarstwa soplicowskiego i sytuacji prawno-sądowej Soplicy jako strony pozwanej w procesie granicznym w związku z powrotem panicza po dziesięcioletniej nieobecności. Następnie przedstawiony został zamek horeshzkowski oraz jego właściciel Hrabia po powrocie z zagranicznych wojaży – jako strona powodowa w tym procesie. Poznajemy także kolejno osoby poematu w związku z zawiązaniem intryg miłosnych, wątków prawnych i wątku niepodległościowego, a także w związku z licznymi epizodami wplecionymi w tok narracyjny. Kolejne perypetie opowiadające o polowaniu, kłótni, radzie, zajeździe, bitwie i wojnie są zdarzeniami komunikacyjnymi, posuwającymi naprzód akcję poprzez kolejne etapy rozwoju dyskursu na zasadzie przekształcania tematu kolejnych segmentów w temat segmentów po nim następujących i utrzymywaniu w ten sposób jedności płaszczyzny tematycznej tekstu. Tworzy się wówczas spójny tekst opowiadania, wiązany różnymi sposobami zespalania jego członów.

2.4. W analizie semiotycznej porównuje się teksty w kategoriach zdarzeń komunikacyjnych. Dzieło literackie jest w swej makrostrukturze tekstem strategicznym. Model jego można opisywać w teorii rozumienia dyskursu – w przeciwieństwie do tekstów naturalnych przedstawianych w teorii wytwarzania tekstu²². Interpretacja poematu Mickiewicza wymaga rozumienia dyskursów: prawnego (w Statucie litewskim) i prawniczego (w praktyce sądowej), które według teorii prototypów (kognitywnej) są tekstami nienacechowanymi, centralnymi, o parametrach semiotycznych charakterystycznych dla naturalnych, choć specjalistycznych rozwiązań tekstowych. Interpretacja poematu jako tekstu strategicznego o charakterze quasi-prawnym wymaga specjalnych procedur dekodowania rzeczy za pomocą języka w typologii prawnych odmian gatunkowych.

Strategiczność polega na tym, że tekst literacki obfituje – jak to określił Stanisław Balbus – w “słowne interakcje znaczeniorodne [...] podnoszone częstokroć do rangi głównej zasady mowy poetyckiej”. Autor podkreśla, iż w powiązaniach międzytekstowych, jawnie zakładanych w dziele literackim, poeta mówiąc “obcym” językiem, mówi zarazem w nadrzędnej ramie semiotycznej własnego języka współczesnego i że typowy “wewnętrzny światopogląd” tamtego języka wchodzi poprzez

²¹ O formułach protokołów rozpraw sądowych: K. Marczyk, *Standaryzacja struktury protokołów rozpraw w księgach sądowych birżańskich* (referat wygłoszony na konferencji *Języki i kultura Wielkiego Księstwa litewskiego* w Krakowie, tekst w druku).

²² Zob. T.A. van Dijk, W. Kintsch, *Strategies of Discourse Comprehension*, New York 1983 oraz W.U. Dressler, *Semiotische Parameter einer textlinguistischen Natürlichkeitstheorie*, Wien 1989, cytuję za: A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 54.

ów język współczesny w ściśle zaprojektowaną przez sam tekst aktualną perspektywę światopoglądową, odpowiadając na współczesne niepokoje, oczekiwania i niedostatki oraz przedstawiając strategię intertekstualną w aktywnej kontynuacji literackich form historycznych²³. Skomplikowana siatka międzystylowych dystansów

i antynomii wprowadza tekst *Pana Tadeusza* w stan semiotyczno-historycznego zawieszenia pomiędzy intencją autora a intencją czytelnika.

3. Recepcja Statutu w dziele Mickiewicza jest aktualizacją problematyki prawnej tego zabytku. Reguły interpretacji stanowią rodzaj przekodowania. Kontekst prawny w *Panu Tadeuszu* wyznacza napięcie pomiędzy różnymi systemami semiotycznymi, typami tekstów, stylami funkcjonalnymi i fazami historycznymi języka. Dzięki swoistej grze elementów formalnych na różnych poziomach organizacji tekstu możliwa jest metaforyzacja i symboliczna wymowa dzieła w wielorakim rozumieniu pojęć i terminów – w warunkach przynależności do macierzystej tradycji kulturowej²⁴.

3.1. Tak więc różnie jest rozumiany podstawowy termin *prawo*. W warstwie powierzchniowej epopei ma co najmniej trzy znaczenia. Pierwsze to ‘prawo przedmiotowe’ (Statut): *Za to wedle statutu zapłacą nawiązki* (IX 162), a także konstytucja 3 Maja: *Pan popierał prawo trzeciego maja* (II 285–286). Symptomy prawa odnosił poeta do wszystkich jego gałęzi (prawa rzeczowego, obligacyjnego, rodzinnego, spadkowego, karnego, politycznego, publicznego).

Drugie to ‘czyjeś prawo’ – własność indywidualna uzasadniona lub nie, komentowana jako przejaw prawa wyrażonego normą: Ktoś ma jakieś prawo i do czegoś. Norma ta determinowała zawsze powinność osób innych, czyli nierozłączne z prawem pojęcie winy: *Aska ma prawo; [...] Odpisuję Jackowi, że nie z mojej winy/ Nie dojdą Tadeusza z Zosią zaręczyny* (III 477–479).

Trzecie to ‘prawo w działaniu’, którego interpretacja nawiązuje do historyzmu romantycznego. Przekodowanie na płaszczyźnie makrostruktury ujmuje sens prawa, które “dzieje się” w wątkach spiętych wspólną kłamrą sporu o własność. Wątki te obejmują szereg czynności procesowych – od zebrania sądu granicznego, poprzez układy stron, samowolne wymierzanie sobie sprawiedliwości do polubownego zakończenia procesu małżeństwem przedstawicieli zwaśnionych rodów. Poeta przełożył na język literacki własną koncepcję historiozoficzną wyłożoną w pismach politycznych, szczególnie w *Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego* oraz w *Historii Polski*. Ideale polityczne autora wplecione w elementy fabularne epopei (postawa chrześcijańska i narodowa, patriotyzm i zbratanie narodów w realizowaniu idealów

²³ Zob. S. Balbus, *Między stylami*, wyd. II, Kraków 1996, s. 15 i 64; autor mówi tu o metodach kontaktu współczesnych poetów z systemami tradycji w naśladownictwie i stylizacji. Te same mechanizmy językowe dotyczą semiotycznych stylizacji na inne formy gatunkowe, a mianowicie swoistej interpretacji historycznych dokumentów prawnych i praktyki sądowej.

²⁴ Por. H.G. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, przełożył B. Baran, Kraków 1993, s. 277–285.

wiary i wolności) dostrzegali Konrad Górski²⁵ w głębokiej analizie instytucji prawnych dawnej Rzeczypospolitej, szczególnie zajazdu i sejmiku, które zostały przedstawione w epopei jako instytucje wspaniałe, a tylko ich zwyrodnienie zostało podane krytyce: *Dopóki wiara kwitła, szanowano prawa, Była wolność z porządkiem i z dostatkiem sława [...] Ale jeśli miecz tylko bezpieczeństwu strzeże, Żeby w tych krajach była wolność – nie uwierzę* (XII 14–19). Pisząc o Ojczyźnie prawem rządzonej i prawem sądzonej wyjaśniał, dlaczego ta społeczność o tradycji dawnej seniorii, którą pamięć postaci literackich ogarnia jako dobra ordynackie magnata litewskiego²⁶, wkomponowana w ustrój szlachecki dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, tak się zagubiła i zaplątała w sprawy prywatne. Szukając równowagi wobec prawa (*Sami wolni, uczynimy i włościan wolnemi* XII 502), wskazywał na konstytucję 3 Maja²⁷ i na Statuty litewskie, aby przypomnieć, że “prawa są postanowione, aby możnemu i potężnemu nie wszystko było wolno czynić...”, że “jesteśmy niewolnikami praw, abyśmy wolności używać mogli” (z odezwy Lwa Sapiehy do stanów zamieszczonej w III Statucie z 1588 roku)²⁸.

3.2. W warstwie głębokiej dzieła termin *prawo* można zinterpretować jako symbol przez nawiązanie do III Statutu, gdzie została wyłożona filozofia prawa (zgodna zresztą w ogólnym zarysie z wywodem Buchmana VII 161–186). Statut zakładał idealny układ prawny w praworządnym społeczeństwie, oparty na filozofii greckiej, prawodawstwie rzymskim i tradycji chrześcijańskiej, według których to, co się należy jednej osobie, to druga powinna uczynić (Jeżeli p, to q). Koncepcja ta, wyłożona w przywileju konfirmacyjnym Zygmunta III i w dokumentach wystawio-

²⁵ Zob. K. Górski, *Mickiewicz, artyzm i język*, Warszawa 1977, s. 160–188.

²⁶ Senioria miała tradycję staroruską “wotcziny”, organizacji terytorialnej rodowej obejmującej pomieszczenia gospodarcze, mieszkalne, ziemię i mieszkających na niej ludzi o różnym statusie społecznym od kniazia do niewolnika, zob. B.D. Grekow 1955, *Chłopi na Rusi od czasów najdawniejszych do XVII wieku*, Warszawa 1955, s. 113 n. Według S. Breyera, *Spór Horeszków...*, s. 57, majątek Stolnika Horeszki mogły stanowić dobra ordynackie. Horeszko był stolnikiem litewskim, a nie nowogródzkim urzędnikiem ziemskim (zob. J. Michalski, *Osiemnastowieczne realia Pana Tadeusza*, [w:] *Dzieło literackie jako źródło historyczne*, Warszawa 1978, s. 213). W Nowogródceźnie mieszkali rodziny Sopliców i Orzeszków, których nazwiska mógł Mickiewicz utrwalić w poemacie, lecz prototypem tego dygnitarza mógł być przedstawiciel rodu Radziwiłłów – wszak dobra pińskie Horeszków, o których wspomina Gerwazy na naradzie w Dobrzynie (VII 408), należały prawdopodobnie do kleckiej ordynacji Radziwiłłów w zachodniej stronie powiatu śluckiego przy trakcie pocztowym z Nieświeża do Pińska (por. o Buchmanie: “pan komisarz z Klecka”).

²⁷ W objaśnieniach do tekstu (w wydaniu *Pana Tadeusza*, 1994: 540) S. Pigoń podkreślał, że piękny akord końcowy uwłaszczenia wprawdzie nie ma związku z rzeczywistością dziejową, a K. Górski widział w tej scenie wyraźne odniesienie do nakazów, które autor wysnuł z Konstytucji 3 Maja, mimo braku jakiegokolwiek aluzji w tekście *Pana Tadeusza* (K. Górski, *Mickiewicz...*, s. 177).

²⁸ Zbieżność przesłania ideowego poematu z poglądami twórcy widzieli liczni badacze: H. Biegeleisen, *“Pan Tadeusz” Adama Mickiewicza*, Warszawa 1884, s. IX–XIX; Z. Wasilewski, *Psychologia pomysłu Pana Tadeusza*, [w:] *Śladami Mickiewicza*, Lwów 1905, s. 103–141; S. Szpotkański, *Adam Mickiewicz i jego epoka. I. Racjonalizm i romantyzm*, Warszawa 1921, s. 237–241; S. Pigoń, *Sąd nad Polską w “Panu Tadeuszu”*, Kraków 1955; Z. Stefanowska, *Katechizm pielgrzymstwa polskiego*, Warszawa 1955; K. Wyka, *O formie prawdziwej Pana Tadeusza*, Warszawa 1955, 136–140.

nych przez kanclerza Lwa Sapiechę (przedmowa do króla i odezwa do stanów), formułowała “powinność” monarchy i “prawa” narodu, górujące nad “zdaniem i upo-dobaniem”, by równowaga między prawami obywateli a powinnością władzy mogła zapobiec z jednej strony tyranii, z drugiej – bezduszości prawa. W III Statucie wielokrotnie została potwierdzona równość wobec prawa nawet w stosunku do władcy: *Iż My wedle prawa pospolitego poprzysiężonego i nadanego... równie i jednakiemu prawu pospolitemu podlegamy* (III Stat III 33). W procedurze sądowej obowiązywało partnerstwo stron: *wojewoda... pisanymi prawy [mają sędzić] – koždy... przed wojewodą... będzie powinien sąd swój odkazywać* (I Stat VI 1). Tak więc paradygmatyczne relacje wiązały ogólny sens rdzeni tematowych: *praw-* ‘prosto, słusznie’ (co można określić za Marcinem Polakiem jako odpowiednik łac. *ius* – prawo, które nazywa ogólnie to, co zmierza do prawości – *iustum*²⁹), z semantemami *win-* ‘odchodzić (od prawa)’ oraz *sąd-* ‘we wspólnej sprawie czynić (osądzać)’³⁰.

Mickiewicz przestrzega komplementarnych użyć leksemów *prawo* i *wina* wobec leksemu *sąd*. Z pełną dyscypliną podkreśla prawa Horeszków wobec winy Sopliców, lub odwrotnie, i dzięki tej konsekwencji łączy w całość różne wątki poematu. Przechodzi jednak w ujęcia groteskowe całej sprawy w sporze o charty: *w tylu panów gronie Mają się sędzić spory o charcim ogonie? I 786–787, w sądzie arbitrów: «...Co się tycze procesu, sąd arbitrów będzie...» Bernardyn trzasnął drzwiami. – «No, szczęśliwa droga!» Rzekł Sędzia* (VI 290), czy nawet w żartobliwych konotacjach historycznych i politycznych sądów granicznych zakończonych intercyzą: *Wszak Polacy miewali zamieszki Z Litwą gorsze niżeli z Soplicą Horeszki, A gdy na rozum wzięła królowa Jadwiga, To się bez sądów owa skończyła intryga* (XI 319–322).

“Na serio” w tym przewartościowaniu pojęć prawnych odbywa się – według Stanisława Pigionia – “sąd nad Polską w osobie Jacka Soplicy”³¹. Związek poematu ze Statutami litewskimi jawi się jako korelat normy prawnej i sądu, chociaż *expressis verbis* nie ma w *Panu Tadeuszu* sądu nad Jackiem, nie ma wyroku skazującego na infamię i banicję za zabójstwo i zradę Ojczyzny, jak w Statutach litewskich, bo zmieniły się realia historyczne odnoszone do ich postanowień. Pojawia się w poemacie tylko rehabilitacja. Ale właśnie dzięki temu wszystko jest jasne w dyskursie. Jacek “powinien” uciekać z kraju pod rygiem zwichnięcia struktury ideowej dzieła, opartej na modelu normy prawnej. Normą są niezmiennie obowiązujące na Litwie przepisy III Statutu:

Gdyby kto... wpadł w taką winę..., za którą wywołany być ma... z prawa tego, z którego się wszyscy poddani J.K.M. wesela, on weselić się nie ma, ani go używać do tego czasu, aż... do prawa pospolitego przywrócony będzie (III Statut XI 5).

Statut wyznaczał środki przymuszania przestępcy do poddania się postępowaniu sądowemu (proskrypcję), a w *Panu Tadeuszu* wyrok opinii publicznej, jak wyrok

²⁹ Znaczenie terminu por. E. Jarra, *Historia polskiej filozofii politycznej 966–1795*, Londyn 1988, s. 27 i n.

³⁰ Zob. M.T. Lizisowa, *Prawem sędzić...*, s. 56.

³¹ Zob. S. Pigoń, *Sąd nad Polską...*, s. 6.

sądowy, pozbawiał bohatera dzieła literackiego zdolności prawnej, przynosił z sobą jego śmierć fikcyjną:

«...
 Imię zdrajcy przyłgnęło do mnie jako dzuma.
 Odwracali ode mnie twarz obywatele,
 Uciekali ode mnie dawni przyjaciele...
 Uciekłem z kraju!...
 Aż Bóg raczył lekarstwo jedyne objawić.
 Poprawić się potrzeba było i naprawić
 Ile możliwości to... »

(X 799–823)

Wyłamanie się spod tego wyroku oznaczałoby “przemoskwiczenie”. Polegałoby ono na przyjęciu innej kultury prawnej, na odejściu od normy, której spełnieniem było “wywołanie” lub “rehabilitacja”. O pierwszym, jako o przestępstwie, stanowi III Statut – drugie zostało przedstawione w *Panu Tadeuszu* jako akt prawny z obowiązującymi szczegółami³²:

«Owoż te wszystkie rzeczy mając na uwadze,
 Ja, reprezentujący województwa władzę,
 Moją konfederacką ogłaszam wam łaską;
 Że Jacek wierną służbą i cesarską łaską
 Zniósł infamiji plamę, powraca do cześci
 I znowu się w rząd prawych patryjotów mieści;
 ...»

(XI 264–278)

W wymiarze sądu dokonała się franciszkańska przemiana postaci literackiej. Główny bohater utworu staje się prawdziwy i wielki, bo dokonała się w nim przemiana serca, bo miarą wielkości człowieka okazało się przebaczenie i zadośćuczynienie, a miarą małości – zemsta.

5. Analiza dyskursu w dziele Mickiewicza dotyczy nie tylko rzeczy powiedzianych, ale także sposobu, w jaki te rzeczy istnieją, co znaczy, że zjawily się właśnie one, a nie żadne inne na ich miejsce. Sens widoczny w tekście literackim kryje w sobie drugi sens, występujący w zabytku prawnym, profetyczny i zarazem ezoteryczny, niedostępny dla tego, kto nie zna postanowień Statutów litewskich. Punktem wyjścia dla poszukiwań pełnego sensu wypowiedzi literackiej jest polisemia zdań i wprowadzonych przez nie pól semantycznych w tekstach quasi-prawniczych i prawnych, w obrębie tej samej formacji dyskursywnej, chociaż w różnych systemach.

W ramach tych systemów można “dokonywać przesunięcia pojęć zachowując wspólne pole dyskursu nawet w rozproszeniu czasowym, które pozwala mu być potwórzonym, zmienionym, przekształconym, zatartym w swych śladach, głęboko

³² Elementy wypowiedzi prawnej w scenie rehabilitacji Jacka Soplicy były przedmiotem analizy lingwistycznej, zob. M. Zarębina, *Tekst prawny...*, s. 11–24.

ukrytym w pyłe książek”³³. Formy ciągłości wynikają zawsze z jakiejś konstrukcji, której reguły trzeba poznać, a uzasadnienia skontrolować.

Interpretacja Statutów w *Panu Tadeuszu* jest Mickiewiczowską recepcją statutowych struktur językowych wykorzystanych jako wzorzec (preceptor) do formułowania idei poematu. Posłużył się przy tym autor metaforą i symbolem dla osiągnięcia efektu umotywowanej wieloznaczności. Interpretacja symboli zakłada wspólnotę interpretatorów i wspólną płaszczyznę interpretacji, którą stanowi “rama recepcyjna oraz jej przestrzeń recepcji”³⁴. Symbolami są w *Panu Tadeuszu* podstawowe terminy prawne *prawo*, *wina* i *sąd* obsługujące wszystkie odmiany języka prawnego, znormalizowane w systemie języka aktów prawodawczych i zdefiniowane w naukach prawnych jako wykładniki pojęć uniwersalnych³⁵. Tekst prawny Statutów był wzorem dla odmian funkcjonalnych języka prawniczego w Wielkim Księstwie Litewskim, a także wpływał na język szlachty uczestniczącej w życiu prawnym na co dzień. Atmosfera intelektualna środowiska poety sprzyjała wykorzystaniu tego wzoru dla wyrażenia założeń artystycznych i ideowych eposu. Motyw prawa jako element kompozycyjny oraz jako zasadę formalną i treściową można wskazać w *Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego*, które dla *Pana Tadeusza* są w tym względzie najlepszym komentarzem³⁶.

Ikonizacja symboliczna dokonana przez czytelnika jest odniesieniem ikonu zdegradowanego *prawo*, który w kontekście terminów *winy* i *sądu* aktualizuje się jako indeks w dziele Mickiewicza i odnosi się do koncepcji społeczeństwa prawnego postulowanego w Statucie. W badaniach recepcyjnych dzieła Mickiewicza istnieje ustalona tradycja, która każe traktować je w kategoriach “sądu nad Polską” (Stanisław Pigoń) lub jako przestrzeń dyskusji nad przyszłością Polski (Kazimierz Wyka). W tej interpretacji chodzi o wykazanie mechanizmu ustalonej przez literaturoznawców recepcji, a więc, że Mickiewiczowski świat jako uniwersum symboli pokazuje postępowanie postaci literackich (indeks), aby odesłać je do postanowień Statutu lub do opartej na Statucie praktyki sądowej (ikon) i dzięki temu zinterpretować je współcześnie (jako symbol) odniesiony do Polski, Polaka, społeczeństwa, narodu, ludzkości w perspektywie między normą prawną postępowania a faktycz-

³³ Cytaty z książki: M. Foucault, *Archeologia wiedzy*, przełożył. A. Siemek, słowem wstępnym opatrzył J. Topolski, Warszawa 1977, s. 49 i 142.

³⁴ Terminy według T. Komendzińskiego w zastosowaniu do analizy filozofii Perice’a w znanym i powszechnie przyjętym w nauce ujęciu jego interpretatora Ch. Morrisa, zob. T. Komendziński, *Znak i jego ciągłość. Semiotyka C.S. Peirce’a między precepcją a recepcją*, Toruń 1996.

³⁵ Zob. M.T. Lizisowa, *Podstawowe terminy prawne w statutach staropolskich na tle słowiańskim. Studium semantyczne*, Kraków 1995, s. 7–36.

³⁶ O podłożu historiozoficznym *Pana Tadeusza* zob. M.T. Lizisowa, *Prawem sądzić...*, s. 18–24. Znako- mity badacz dzieła Mickiewicza (K. Wyka) szukał w eposie wartości, które można przełożyć na mowę wydarzeń każdej epoki, bowiem doprowadzona do takiej aktualności “forma prawdziwa dzieła epickiego staje się formą wieczystą”, zob. K. Wyka, *O formie prawdziwej...*, s. 140–141. Słusznie też Stanisław Burkot w dyskusji na temat niniejszego referatu zwrócił uwagę na literackie wzory koncepcji prawniczych wykorzystanych w *Panu Tadeuszu: Iliadę* Homera i *Monachomachię* Krasickiego.

nym postępowaniem. Przekodowanie formalne tekstu prawnego na tekst literacki jest sprawą nadawcy – poety. Przez czytelnika może być zinterpretowane lub nie, bowiem przekodowanie w sferze semiotycznej odbywa się na linii tekst – czytelnik.

Literary transcoding of the legal text in *Pan Tadeusz*

Abstract

The article deals with the problem of establishing interpretative context for *Pan Tadeusz* as a text constituting a kind of author's updating of the legislation ideas of the Republic of Poland. It shows the mechanism of authentic language structures and the semiotic system of legal acts and legislative codes being translocated into the area of literary fiction. Treating Mickiewicz's work traditionally in terms of "the judgement over Poland", the author indicates how and why the world of legal culture that is written in the universum of symbols of the law of guilt and judgement is interpreted in the context of text and text-recipient in the categories of timeless moral evaluation of the man and the nation in the given political circumstances.